

CAPUT XIX.

Anima quomodo crescere minui dicitur.

XXXIII. A. BENE intelligis, et verum ut audias, recte dicitur anima discendo quasi crescere, et contra minui dediscendo, sed translato verbo, ut superius ostendimus. Tamen illud cavendum est, ne quasi spatium loci majus occupare videatur, dum dicitur crescere; sed majorem quamdam vim peritior quam imperitior habere ad agendum. Magni tamen refert qualia sint illa ipsa quæ discit, quibus quodam modo videtur augeri. Nam ut in corpore tria sunt genera incrementorum, unum necessarium, quo naturalis convenientia impletur in membris; alterum superfluum, quo a cæteris membris integra valetudine augendo aliquid discrepat, per quod interdum evenit ut senis digitis nascentur homines, et pleraque alia, quæ cum præter consuetudinem nimia sunt, monstruosa nominantur; tertium noxium, quod cum accidit, tumor vocatur: nam etiam sic membra crescere dicuntur, et revera locum occupant ampliolem, sed expugnata bona valetudine: Ita in animo quædam quasi naturalia incrementa sunt, cum honestis et ad bene beateque vivendum accommodatis disciplinis augeri dicitur. Cum vero ea discimus, quæ mirabilia quam utiliora sunt, quanquam nonnullis rebus plerumque opportuna, supervacanea tamen et de illo secundo genere numeranda sunt. Non enim si quidam tibicen, ut Varro auctor est, ita populum delectavit ut rex fieret, ideo animum nostrum illo artificio augendum putare debemus: quia nec majores quam hu-

mani sunt dentes habere vellemus; si audissemus, a quopiam, quod tales habuerit, morsu hostem necatum. Noxium vero illud est genus artium, quo animi valetudo sauciatur: nam et odore ac sapore mire dijudicare pulmenta, et quo lacu piscis captus sit, vel quotenne vinum sit, nosse dicere, quædam est miseranda peritia; et his artibus cum quali crevisse anima videtur, quæ neglecta mente defluxit in sensus, nihil aliud quam tumuisse vel etiam contabuisse judicanda est.

CAPUT XX.

Anima numquid ex se sciat.

XXXIV. E. ACCIPIO ista et assentior, nec tamen nihil angor ex eo quod imperita omnium rerum et bruta est anima, quam in puero recens nato quantum licet inspicimus. Cur enim nullam artem secum attulit, si æterna est? A. Magnam omnino, magnam, et quia nescio utrum quidquam majus sit, quæstionem moves, in qua tantum nostræ sibimet opiniones adversantur, ut tibi anima nullam, mihi contra omnes artes secum attulisse videatur¹; nec aliud quidquam esse id quod dicitur discere, quam reminisci et recordari. Sed vides-ne quam hujus temporis non sit, utrum ista habeant ita sese, requirere? Nunc enim agimus ut appareat, si potest, non eam secundum loci spatia parvam magnamve nominari: æternitatem autem ejus si ulla est, opportune scrutabimur cum illud quod quartum posuisti, Cur corpori fuerit data, quantum fas est tractare coeperimus. Quid enim ad talem ejus quanti-

¹ Retract. cap. viii, n. 2.

tatem attinet, semper-nē, annon semper fuerit, futurave sit, aut quod nunc imperita, nunc perita est, cum et longum tempus, ne corporibus quidem asferre magnitudinis causam, superius probaverimus, et peritiam notissimum sit posse nullam adesse crescentibus, ac sæpe senescentibus opportunam esse, multaque alia dicta sint satis, ut opinor, ad demonstrandum non cum magnitudine corporis, quam ætas affert, etiam animam fieri amplio-rem.

CAPUT XXI.

Vires in majori ætate majores non sunt argumentum crescentis animæ.

XXXV. QUARE videamus, si placet, illud alterum argumentum tuum quale sit, quod per totum spatium corporis tactus sentitur ab anima, quam spatii nullius esse volumus. E. Sinerem jam ad illud transiri, nisi de viribus dicendum aliquid arbitrarer. Quid est enim hoc quod auctiora per ætatem corpora vires præbent animæ ampliores, si cum his amplior non fit anima? Quanquam enim virtus animæ, vires autem corporis putari soleant, nunquam tamen ab anima eas abjudicaverim, cum videam in exanimis corporibus nullas esse. Per corpus quidem viribus, sicuti sensibus, uti animam non negandum est; tamen quoniam ista viventis officia, quis hæc dubitaverit ad animam potius pertinere? Cum igitur majores vires in pueris grandiusculis quam in infantibus esse videamus, ac deinde adollescentes juvenesque in dies viribus præsent, donec rursus corpore senescente minuantur, non leve, quantum mihi

videtur, crescentis cum corpore, ac deinde senescentis animæ indicium est.

XXXVI. A. Non usquequaque absurdum est quod dicis: sed ego vires non magis in amplitudine corporis ætatisque incrementis, quam in exercitatione quadam et conformatione membrorum esse soleo putare; id adeo ut tibi probem, quæro abs te utrum alium alio pertinacius ambulare, ac minus defatigari, majorum virium esse arbitreris? E. Ita sentio. A. Cur ergo puer multo amplius itineris conficiebam sine defectu, cum aucupandi studio in ambulando exercerer, quam adolescens cum me ad alia studia, quibus sedere magis cogebam, contulissem, si accedenti ætati, et per hanc animæ crescenti vires ampliores tribuendæ sunt. Deinde in ipsis luctatorum corporibus palestritæ non molem ac magnitudinem, sed nodos quosdam lacertorum, et dstrictos toros, figuramque omnem corporis sibi congruentem peritissime inspiciunt, et hinc potius argumenta virium colligunt. Quæ tamen omnia parum valent, nisi vis artis et exercitationis accedat. Sæpe etiam visum est ingentis corporis viros, ab exiguis brevibusque superari, vel in movendis, vel in ferendis ponderibus, vel in ipso etiam luctamine. Nam Olympionicum quemlibet lassari itinere citius quam circumforaneum aliquem mercatorem, qui uno illius digito collidi possit, cui est incognitum? Quare si et ipsas vires non peræque omnes, sed alias ad aliud aptiores magnas vocamus, et corporum lineamenta magis et figuræ quam magnitudines valent plurimum, et si exercitationes tantum afferunt, ut celeberrime creditum sit, hominem tollendo quotidie vitulum parvum, egisse ut eum etiam taurum sine sensu majoris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset, nequaquam amplioris ætatis vires cum corpore animam crevisse significant.

CAPUT XXII.

Unde vires corporis majores.

XXXVII. Quod si amplius aliquid animalium majora corpora, eo ipso quo majora sunt, habent virium, illa causa est quod lege naturæ cedunt pondera minora majoribus; non modo cum ad proprium locum suoapte nutu feruntur, ut humida et terrena corpora in ipsius mundi medium locum, qui est infimus, rursus aëria et ignea sursum versus: sed etiam cum aliquo tormento aut jactu aut impulsu aut repulsu eo, quo non sponte ferrentur, vi aliena ire coguntur. Nam si ex alto dimiseris, quanquam simul, duos lapides disparis quantitatis, citius quidem major ad terram pervenit: sed si ei minor subjiciatur, eoque inevitabiliter occupetur, cedit profecto, simulque in solum deducitur. Item si dejicitur desuper major, minor autem contra sursum versus jacitur, ubi obviam venerint, repercussio minoris et retrocessio fiat necesse est. Quod ne ideo accidere putes, quod minor contra naturam in sublimia ire cogebatur, alter vero majore impetu locum suum petebat, facito ut major in superna jaculetur, et minori occurrat in terras dejecto, videbis nihilominus repulsum minorem in cœlum cogi, sed repercussu ipso cadere in aliam partem, ut qua expeditum est, in ima deferatur. Item si ambo non motu naturali, sed a duobus quasi in campo pugnantibus adversus invicem jacti, sibimet in medio spatio complodantur, quis dubitaverit minorem majore esse cessurum, in eam partem unde ipse et quo ille ferebantur? Quæ cum ita sint, id est

cum minora, ut dictum est, pondera majoribus cedant, multum tamen refert quanto in sese agantur impetu: nam si majore impetu minor, velut vehementi aliquo tormento emissus infligatur majori vel laxius jaculato, vel jam languescenti, quamvis ab eodem resiliat, retardat illum tamen, aut etiam retro agit pro modo ictuum atque ponderum.

XXXVIII. His præjactis atque intellectis, quantum præsens negotium postulat, vide nunc eas quæ dicuntur in animalibus vires, utrum rationi huic congruant: nam corpora omnium animalium quis negat suo pondere prædita? Quod pondus nutu animæ actum, quo inclinaverit, multum valet magnitudine propria. Sed nutus animæ ad movendum corporis pondus, nervis quasi tormentis utitur: nervos autem vegetat mobilioresque efficit siccitas calorque moderatus; contra eos laxat atque infirmit humidorum rigor. Itaque somno, quia eum frigidum et humidum dicunt medici et probant, membra languescunt, atque ipse expergefactorum conatus multo est debilior, ideoque nihil est fractius et enervius lethargicis. At quosdam phreneticos, quibus vigiliæ et vini vis et acutæ febres, id est, tot calida plus nimio nervos tendunt atque durant, majoribus viribus quam integra valetudine reluctari et multa facere manifestum est, cum eorum corpus sit ægritudine attenuatius et exilius. Si igitur et nutu animæ, et nervorum quodam machinamento, et pondere corporis confiunt hæ quæ vires vocantur, voluntas nutum exhibet, qui pronior fit spe vel audacia, retunditur autem timore, sed multo magis desperatione; nam in metu cum aliqua spes subest, vehementiores vires apparere assolent: machinamentum configuratio quædam corporis coaptat, temperatio modificat valetudinis, confirmat exercitationis industria: pondus dat moles membrorum, quam ætas et

nutrimenta comparant, instaurant autem sola nutrimenta. His omnibus qui æqualiter prævalet, mirandus est viribus, et tanto est alius alio invalidior, quanto plus eum ista deficiunt. Fitque sæpe ut pertinaci nutu, meliore machinamento alius, quamvis parvum pondus corporis egerit, alium majore mole præditum vincat. Rursusque, nonnunquam tanta moles est, ut etiamsi imbecilliore nisu agatur, opprimat tamen parvum adversarium multo vehementius innitentem. Cum vero non pondus corporis, nec moderatio nervorum, sed nutus ipse, id est, animus cedit, ut omnino valentior, ab omni modo invalidiore, sed tamen timidior ab audaciore superetur, nescio utrum viribus attribuendum sit: nisi quis dicat habere quasdam suas vires animam, quibus ei major audacia vel fiducia pariatur. Quæ cum alteri adsunt, alteri desunt, tunc intelligitur quantum animus corpori suo, etiam in eo quod per corpus agitur, antecellat.

XXXIX. Quamobrem cum infanti puero solus ad trahendum aliquid vel repellendum nutus sit integer, nervi autem et propter recentem minusque perfectam conformationem inhabiles, et propter humorem qui illi ætati exuberat marcidi, et propter nullam exercitationem languidi; pondus vero adeo sit exiguum, ut ne ab alio quidem impactum graviter urgeat, opportuniusque sit ad accipiendam quam ad inferendam molestiam: quis est qui cum hæc omnia quæ desunt, contulisse annos viderit, viresque per eos datas cognoverint, crevisse animam, quæ his in dies amplioribus utatur, recte ac prudenter existimet? Potest enim iste si ab aliquo juvene, quem velamine interposito non conspiciat, parvos ac leves calamos, laxo arcu quantum potest jaculatos, viderit non longe ire, moxque recidere; ac post paululum sagittas jam ferro graves, pennulis vegetas, nervo intentissimo emissas,

cælum remotissimum petere, fidesque facta fuerit pari conatu hominis utrumque esse factum, crevisse illum tantillo tempore, atque auctum viribus arbitrari: quo quid dici potest perversius?

XL. Deinde anima si crescit, vide quam sit inscitum, incrementa ejus de viribus corporis credere, de copia doctrinarum non credere, cum illis solum accommodet nutum, hoc sola possideat. At si crescere animam putamus, cum additur viribus, minui putanda est, cum demitur. Demitur autem in senecta, demitur in labore studiorum; atque his temporibus doctrinæ aggerari atque extrui solent; neque ullo modo eodem tempore simul augeri quidquam et minui potest. Nullum igitur crescentis animæ argumentum est, vires in majori ætate majores. Multa alia dici possunt, sed si jam tibi satisfactum est, modum adhibeo, ut ad alia transeamus. E. Mihi vero satis persuasum est majores vires non ex eo esse quod anima creverit: nam, ut alia omittam quæ abs te subtiliter dicta sunt, insaniam et morbo corporis animam crescere, cum ipsum corpus minuatur, ne ipse quidem phreneticus dixerit, cui vires multo ampliores, quam sano esse solent, nemo nescit. Unde mihi maxime videtur in nervis esse omne quod miramur, cum præter spem vires in quopiam reperiuntur: quare oro, aggredere jam illud cui totus intendo, cur anima si non tanti spatii magnitudinem habet, quanti corpus est, ubique illius sentit cum tangitur?

CAPUT XXIII.

Anima tametsi per totum corpus sentit, non ideo est cum corpore extensa. Quid sensus et quomodo fit visio.

XLI. A. AGE vero aggrediamur quod vis, sed multo te mihi attentiore opus est, quam te fortasse existimas esse debere. Quare facito ut quam maxime adsis, ac respondeas mihi, quidnam tibi videatur iste esse sensus quo anima per corpus utitur: nam ipse jam nomine proprio sensus dicitur. **E.** Sensus esse quinque audire soleo, videnti, audiendi, olfaciendi, gustandi atque tangendi: plus quid respondeam nescio. **A.** Partitio ista vetustissima est, et fere in concionibus celebrata. Vellem autem definiri mihi abs te quid sit ipse sensus, ut eadem definitione omnia illa includerentur, neque aliud quidquam quod sensus non esset, in ea intelligeretur: sed si id non potest, nihil urgeo. Illud enim quod satis est, certe potes meam definitionem vel refellere vel probare. **E.** Hoc modo tibi fortasse non deero, quantum valeo: non enim et hoc semper est facile. **A.** Attende ergo: nam sensum puto esse, non latere animam quod patitur corpus. **E.** Placet mihi hæc definitio. **A.** Adesto ergo huic tanquam tuæ, ac tuere illam, dum a me paulisper refellitur. **E.** Tuebor sane si tu adjuveris: sin minime, jam mihi displicet: non enim frustra tibi visa est refellenda. **A.** Noli nimis ex auctoritate pendere, præsertim mea quæ nulla est. Et quod ait Horatius: Sapere aude¹: ne non te ratio subj-

¹ Lib. 1 Epistolar. ad Lollium.

get prius quam metus. **E.** Ego prorsus nihil metuo, quoquo res modo processerit: non enim errare me sines. Sed jam incipe si quid habes, ne differendo potius quam adversando defatiger.

XLII. A. Dic igitur quid patiatur corpus tuum cum me vides? **E.** Patitur omnino aliquid: nam oculi mei partes, nisi fallor, corporis mei sunt, qui si nihil paterentur, quomodo te viderem? **A.** At non satis est ut persuadeas tuos oculos aliquid pati, nisi etiam quid patiantur ostenderis. **E.** Quid tandem nisi ipsum visum? nam vident. Si enim me rogares quid pateretur ægrotans, ægritudinem responderem; quid cupiens, cupiditatem; quid metuens, metum; quid gaudens, gaudium. Cur ergo roganti quid videns patiatur, non recte ipsum visum respondeam? **A.** Sed enim gaudens gaudium sentit; an negabis? **E.** Imo assentior. **A.** Hoc et de cæteris perturbationibus dixerim. **E.** Sic habeo. **A.** Quidquid autem oculi sentiunt, hoc vident. **E.** Nullo modo istud dederim: quis enim dolorem videat, quem tamen sæpe oculi sentiunt? **A.** Apparet te de oculis agere: bene vigilas: itaque vide, utrum ut gaudens gaudendo gaudium sentit, ita etiam videns videndo sentiat visum. **E.** An aliter potest? **A.** Quidquid autem videns videndo sentit, id etiam videat necesse est. **E.** Non est necesse: quid enim si amorem videndo sentiat, num et amorem videt? **A.** Cautissime ac sagacissime, gaudeo quod difficile deciperis. Sed nunc attende, quoniam constitit inter nos, non omne quod oculi sentiunt, neque omne quod videndo sentitur videri, putas-ne hoc saltem verum esse omne quod videtur, sentiri? **E.** Hoc sane nisi concessero, quomodo sensus poterit vocari quod¹ videmus? **A.** Quid omne quod sentimus, nonne et patimur? **E.** Ita est. **A.** Igitur si omne quod videmus, sentimus, et omne

¹ s. quo.

quod sentimus patimur, patimur omne quod videmus. E. Nihil resisto. A. Pateris ergo me, ac vicissim te ego, cum invicem nos videmus? E. Sic existimo, et ad hoc me ratio instanter cogit.

XLIII. A. Accipe cætera : nam credo absurdissimum et stultissimum videri tibi, si quis affirmet ibi te pati aliquid corpus, ubi non est ipsum corpus quod pateris. E. Videtur absurdum, et ita esse opinor, ut dicis. A. Quid illud, nonne manifestum est alio loco esse meum corpus, alio tuum? E. Manifestum est. A. Sentiunt autem corpus meum oculi tui, et si sentiunt, utique patiuntur; nec possunt ibi pati, ubi id quod patiuntur non est; nec tamen ibi sunt illi, ubi corpus meum est : igitur ibi patiuntur ubi non sunt. E. Ego quidem illa omnia concessi, quæ non concedere absurdum videbam : sed hoc ultimum quod ex his confectum est, ita est absurdius, ut illorum potius aliquid temere me dedisse, quam hoc verum esse consentiam : nam oculos meos ibi sentire ubi non sunt, ne in somnis quidem dicere auderem. A. Vide igitur ubi obdormieris : quid enim tibi tandem elaberetur incautius, si ut paulo ante vigilares? E. Enimvero id ipsum mecum sedulo pertracto ac revolvo : nihil tamen elucet satis, quod me dedisse pœniteat, nisi forte illud, quod oculi nostri sentiunt cum videmus : visus namque ipse forsitan sentit. A. Imo ita est : is enim se foras porrigit, et per oculos emicat longius quaquaversum potest lustrare quod cernimus. Unde fit ut ibi potius videat, ubi est id quod videt, non unde erumpit ut videat. Non ergo tu vides, cum me vides? E. Quis hoc insanus dixerit? omnino ego video, sed emissio visu per oculos video. A. At si tu vides, tu sentis : si tu sentis, tu pateris : nec potes ibi pati aliquid ubi non es : ibi autem me vides ubi ego sum : ibi igitur pateris ubi ego sum. At si ubi ego sum tu ibi non es, quo

pacto audeas dicere videri me abs te, prorsus ignoro. E. Visu, inquam, porrecto in eum locum in quo es, video te ubi es : at me ibi non esse confiteor. Sed quemadmodum si virga te tangerem, ego utique tangerem, idque sentirem; neque tamen ego ibi essem, ubi te tangerem : ita quod dico visu me videre, quamvis ego ibi non sim, non ex eo cogor fateri non me esse qui videam.

XLIV. A. Nihil ergo temere concessisti : nam et oculi tui hoc modo defendi possunt, quorum est quasi virga visus, ut dicis : neque illa est absurda conclusio, quod ibi oculi tui vident ubi non sunt : an tibi aliter videtur? E. Ita sane est ut dicis : nam et illud nunc animadverti quod si ibi viderent oculi ubi sunt, etiam se ipsos viderent. A. Rectius diceres non, etiam se ipsos; sed, tantummodo se ipsos viderent. Nam ubi sunt, id est quem locum tenent, soli tenent; nec nasus est ibi ubi illi, nec quidquid illis vicinum est : alioquin etiam tu ibi esses ubi ego sum; quia juxta invicem sumus. Quæ cum ita sint, si tantum ibi viderent oculi ubi sunt, nihil amplius quam se ipsos viderent. Cum autem se non vident, non modo cogimur consentire posse illos videre ubi non sunt, sed etiam omnino non posse nisi ubi non sunt. E. Nihil est quod hinc dubitare me faciat. A. Ergo non dubitas ibi eos pati ubi non sunt. Nam ubi vident, ibi sentiunt : ipsum enim videre, sentire est : sentire autem, pati : quare ubi sentiunt, ibi patiuntur. Alibi autem vident quam sunt : ibi igitur patiuntur, ubi non sunt. E. Mirum est, quam ista vera existimo.

CAPUT XXIV.

Expenditur definitio sensus.

XLV. A. RECTE fortasse existimas. Sed responde obsecro, utrum omne quod per visum cognoscimus, videamus. E. Ita credo. A. Credis etiam omne quod videndo cognoscimus, per visum nos cognoscere? E. Et hoc credo. A. Cur ergo plerumque fumum solum videndo, ignem subter latere cognoscimus quem non videmus? E. Verum dicis, et jam non puto nos videre quidquid per visum cognoscimus: possumus enim, ut docuisti, aliud videndo, aliud cognoscere quod visus non attigerit. A. Quid, illud quod per visum sentimus, possumus ne non videre? E. Nullo modo. A. Aliud est ergo sentire, aliud cognoscere. E. Omnino aliud; nam sentimus fumum quem videmus, et ex eo ignem, quem non videmus, subesse cognoscimus. A. Bene intelligis. Sed vides certe cum hoc accidit, corpus nostrum, id est oculos, nihil pati ex igne, sed ex fumo quem solum vident. Etenim videre sentire, et sentire pati esse, jam supra consensimus. E. Teneo, et assentior. A. Cum ergo per passionem corporis non latet aliquid animam, non continuo sensus vocatur unus de quinque memoratis; sed cum ipsa passio non latet: namque ille ignis non visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustatus, nec tactus a nobis, non tamen latet animam fumo viso. Et cum hoc non latere non vocetur sensus, quia ex igne corpus nihil est passum, vocatur tamen cognitio per sensum, quia ex passione corporis quamvis alia, id est, ex alterius rei visione, conjectatum est atque com-

pertum. E. Intellego, et optime video istud congruere ac favere illi definitioni tuæ, quam ut meam mihi defendendam dedisti; nam ita memini esse abs te sensum definitum, cum animam non latet quod patitur corpus. Itaque illud quod fumus videtur, sensum vocamus; passi sunt enim eum oculi videndo, qui sunt corporis partes et corpora: ignem autem ex quo nihil corpus est passum; quamvis cognitus fuerit, sensum non vocamus.

XLVI. A. Memoriam quidem tuam probo et sequacem intelligentiam; verum munitio illa definitionis labascit. E. Cur quæso? A. Quia non negas, ut opinor, nonnihil pati corpus cum crescimus, vel senescimus, neque id nos ullo sensu sentire manifestum est, nec id tamen animam latet. Non igitur eam latet quiddam quod patitur corpus, nec tamen sensus iste appellari potest. Videndo enim majora ea quæ aliquando minora videramus, et videndo senes eos quos juvenes ac pueros fuisse constat, conjectamus aliquam talem mutationem nostra corpora, etiam nunc dum loquimur, pati. Neque in eo fallimur, ut opinor: nam proclivius est ut me falli dicam quod video, quam quod intelligo capillos meos nunc crescere, corpusve per momenta mutari. Quod si mutatio ista, passio corporis est quod nemo negat, nec nunc sentitur a nobis, nec tamen animam latet, quia nos non latet, patitur, ut dixi, corpus quod non latet animam, nec sensus est tamen. Quare illa definitio quæ nihil quod sensus non esset, debebat includere, cum hoc inclusit, certe vitiosa est. E. Nihil mihi restare video, quam ut te petam, ut aut definias aliter, aut hanc recures, si potes: nam eam ista ratione quam vehementer probo, vitiosam esse negare non possum. A. Facile est istam corrigere, quod volo tu audeas: facies enim, mihi crede, si bene intellexisti ubi peccet. E. Num alibi quam ubi aliena comprehendit? A. Quo tandem

modo? E. Quia quod senescit corpus, quamvis in juvene, non potest negari pati aliquid, idque cum scimus, non latet animam quiddam quod patitur corpus, neque tamen ullo sensu percipi potest: nam nec video me modo senescere, neque id auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu sentio. A. Unde ergo illud nosti? E. Ratione id colligo. A. Quibus argumentis ratio tua nititur? E. Quod alios video senes, qui ut ego nunc sum, juvenes erant. A. Nonne sensus est, quo eos vides, unus de quinque? E. Quis negat? Sed ex eo quod illos video, me quoque cum id non videam, conjecto senescere. A. Quid verborum ergo illi definitioni, quo perficiatur addendum putas, cum sensus non sit, nisi non lateat animam corporis passio, nec tamen ita ut eam per aliam passionem, aut per aliud quodlibet intelligat? E. Dic quæso istud paulo planius.

CAPUT XXV.

Definitio quomodo examinanda.

XLVII. A. GERAM tibi morem, et multo libentius retardanti quam festinanti: sed fac totus adsis: valebit enim hoc ad plura quod dicam. Definitio nihil minus, nihil amplius continet, quam id quod susceptum est explicandum, aliter omnino vitiosa est. Utrum autem hujusmodi vitiis careat, conversione exploratur, quod his exemplis tibi fiet apertius. Si enim me rogares quid esset homo, et eum hoc modo definirem: Homo est animal mortale: non continuo quia verum dictum est, etiam definitionem probare deberes, sed superposita ei particula, id est, omnis, convertere illam et intueri, utrum etiam conversa vera esset:

hoc est, utrum quemadmodum verum est, Omnis homo animal mortale est, ita esset verum, Omne animal mortale homo est; quo aliter invento, improbare definitionem propter illud vitium quo aliena comprehendit: non enim solus homo est animal mortale, sed etiam quævis bestia. Hæc igitur hominis definitio perfici solet, cum additur mortali rationale: nam homo est animal mortale rationale, atque ut omnis homo animal rationale mortale est, ita omne animal rationale mortale homo est. Plus continendo ergo superior definitio vitiosa erat, bestiam enim cum homine continebat: ista perfecta est, nam et omnem hominem, et nihil plus quam hominem tenet. Tenendo autem minus, ita vitiosa est si addas grammaticum: quanquam enim omne animal rationale mortale grammaticum homo sit, plures tamen homines, qui grammatici non sunt, hac definitione non continentur: et ob hoc ista per primam illam propositionem falsa est; cum autem convertitur, vera. Falsum est enim, Omnis homo animal rationale mortale grammaticum est: sed verum est, Omne animal rationale mortale grammaticum, homo est. Cum autem neque per primam propositionem, neque per conversionem enuntiata vera est, his singulis est profecto vitiosior: ut sunt istæ duæ, Homo est animal candidum, aut, Homo est animal quadrupes. Nam et si dicas, Omnis homo animal candidum est, aut animal quadrupes, falsum dicis, etsi convertas. Sed hoc inter se differunt, quod illa prima in aliquos homines cadit, nam plerique sunt homines candidi; hæc altera in neminem, non enim quisquam homo quadrupes. Hæc pro tempore ad explorandas definitiones didiceris, quemadmodum propositione atque conversione judicentur: sunt alia multa de hoc genere quæ docentur, et verborum plena et tenebrarum, quæ paulatim ubi opportunum videbitur, conabor ut discas.